

Олимов Шавкат Комил ўғли,
Ўзбекистон Республикаси Иқтисодиёт
ва молия вазирлиги ҳузуридаги
Кадастр агентлиги Инсон ресурсларини
ривожлантириш ва бошқариш бўлими
бошлиғи, Банк-молия академияси
тингловчиси

МАҲАЛЛИЙ СОЛИҚЛАРНИ ҲИСОБЛАШНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

УДК: 336.22

DOI: 10.34920/EIF/VOL_2023_ISSUE_3_2

ОЛИМОВ Ш.К. МАҲАЛЛИЙ СОЛИҚЛАРНИ ҲИСОБЛАШНИНГ АМАЛДАГИ ҲОЛАТИ ТАҲЛИЛИ

Мақолада маҳаллий солиқлар ва йиғимлар минтақани ривожлантириш манбаи сифатида кўрилган. Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг даромад манбаи эканлиги қайд этилган. Маҳаллий бюджет даромадлари базасини ошириш мақсадида, мол-мулк ва ер солиғи объектларини ҳисобга олишда амалга оширилиши керак бўлган ўзгаришлар таклиф этилган. Таянч иборалар: маҳаллий солиқлар, йиғимлар, маҳаллий бюджет, мол-мулк солиғи, ер солиғи.

ОЛИМОВ Ш.К. АНАЛИЗ СУЩЕСТВУЮЩЕГО ПОРЯДКА ИСЧИСЛЕНИЯ МЕСТНЫХ НАЛОГОВ

В статье местные налоги и сборы рассматривается как источник развития региона. Отмечается что местные налоги и сборы являются источником доходов местных органов государственной власти. Даны предложения по изменениям вводимых в учет объектов налога на имущества и земельного налога.

Ключевые слова: местные налоги, сборы, местный бюджет, налог на имущество, земельный налог.

OLIMOV SH.K. ANALYSIS OF THE PROCEDURE FOR CALCULATING LOCAL TAXES

The article considers local taxes and fees as a source for development of regions. It is noted that local taxes and fees are a source of income for local government bodies. There are given proposals to change the involving into accounting taxes to objects of property and land.

Key words: local taxes, fees, local budget, property tax, land tax.

Кириш.

Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар минтақани ривожлантириш манбаини вужудга келтириш, табиий ва бошқа моддий ресурсларни такрор ишлаб чиқариш, давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг фаолият кўрсатиши учун шарт-шароит яратиш мақсадида жорий этилган.

Маҳаллий бюджетлар Ўзбекистон Республикаси бюджет тизимининг муҳим таркибий қисмини ташкил этади. Улар давлат ҳокимиятининг ҳар бир маҳаллий органи ўз фаолиятини амалга ошириши учун унинг ихтиёрида аниқ молиявий база яратади. Маҳаллий бюджетлар тизими маҳаллий талаб-эҳтиёжларни тўлиқроқ ҳисобга олиш ҳамда давлат томонидан марказлашган тартибда амалга ошириладиган тадбирлар билан тўғри олиб бориш имконини беради.

Тадқиқот методлари.

Ўзбекистон Республикаси қонунлари, давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг қарорлари билан белгиланган, улар томонидан ўз ваколатига мувофиқ равишда минтақани ижтимоий-иқтисодий ривожлантириш учун ишлатиладиган солиқлар маҳаллий солиқлар ҳисобланади. Маҳаллий солиқларни белгилашда ва солиқ объектларини ҳисобга олишда, соҳа ривожланиш хусусиятлари ва шарт-шароитларини ўрганиш, диалектик ва тизимли ёндашув, қиёсий таҳлил, статистик ва динамик ёндашув ҳамда гуруҳлаш усуллари билан фойдаланилди.

Илмий муаммонинг қўйилиши.

Солиқларнинг назарий ва ҳуқуқий асослари ҳамда солиққа тортишга оид муаммолар классик иқтисодчи олимлардан А.Смит [1], Д.Рикардо [2], У.Петти, А.Лаффер, шунингдек ҳозирги замон олимларидан И.М.Александров [3], В.Г.Князев, В.Г.Пансков [4], А.Б.Паскачев [5], И.М.Майбуров [6], Н.В.Миляков [7], А.В.Брызгалин [8], Д.Г.Черникларнинг илмий асарларида тадқиқ этилган. Бюджет даромадларини шаклланиши ва солиқларни ҳисоблаш механизмининг такомиллаштириш муаммоларини ўзбекистонлик иқтисодчи олимлар О.Қ.Абдурахмонов [9], М.А.Алмардонов [10], А.В.Ваҳобов [11,12], Э.Ф.Гадоев [13], У.В.Гафуров [14], А.С.Жўраев [15], Т.С.Маликов, Н.Х.Ҳайдаров [16], С.У.Меҳмонов [17], О.О.Олимжонов, Ш.А.Тошматов [18], З.Н.Қурбонов [19], Б.Е.Тошмуродова [20], Н.Р.Қўзиева, И.М.Ниязметов [21] илмий ишларида ўрганилган.

Профессор А.Жўраев Давлат бюджети даромадларини шакллантиришнинг долзарб муаммолари, иқтисодчи А.Маманазаров [22] маҳаллий бюджетларни барқарорлаштиришда солиқларнинг ролини ошириш, А.Исламқулов [23] бюджетлараро мутаносибликни таъминлашда солиқлар тизимини такомиллаштириш, А.Хайриддинов маҳаллий бюджетлар даромад базаларининг барқарорлигини таъминлаш йўллари, Б.Хабибуллаев бюджет даромадларини шакллантиришда маҳаллий солиқлар ролини ошириш масалалари, А.Суванов [24] маҳаллий бюджетлар ижроси самарадорлигини ошириш йўналишлари, Ҳ.Қобулов [25] ҳудудларнинг иқтисодиётини ошириш ва маҳаллий бюджетлар имкониятларини кенгайтириш соҳаларида тадқиқотлар олиб боришган.

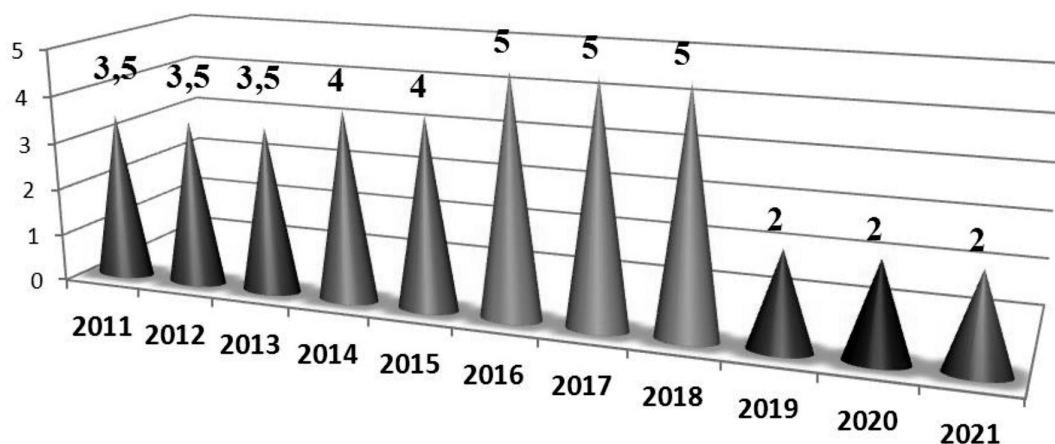
Ушбу мавзу доирасида амалга оширилган илмий тадқиқот ишларига қарамасдан, иқтисодиётни ривожлантириш ва либераллаштириш шароитида маҳаллий бюджет даромадлари базасини кенгайтириш ва маҳаллий солиқларни ҳисоблаш механизмининг такомиллаштириш масалаларини мустақил илмий тадқиқот объекти сифатида ўрганиш, кўчмас мулкларни солиққа тортишнинг назарий ва амалий жиҳатларини комплекс тадқиқ этиш тадқиқот мавзуси сифатида танланишига асос бўлди.

Таҳлил ва асосий натижалар.

Маҳаллий йиғимлар - бу Ўзбекистон Республикаси қонунлари, давлат ҳокимияти маҳаллий органларининг қарорига мувофиқ белгиланган, юридик ва жисмоний шахсларга уларга кўрсатилган маданий-маиший хизматлар ёки давлат ҳокимиятининг маҳаллий органлари назорати остида ўтказиладиган бошқа тадбирларнинг чиқимлари билан боғлиқ харажатларни қисман қоплаш учун ундириладиган тўловлардир.

Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг даромад манбаи ҳисобланиб, улар ҳозирга қадар давлатчилик муносабатлари ривожланишига мутаносиб равишда шаклланиб, такомиллашиб келди. Агарда республикамизнинг бозор муносабатларига ўтиши билан боғлиқ турли соҳаларда амалга оширилган ва давом эттирилаётган ислохотларга назар ташлайдиган бўлсак, маҳаллий ҳокимият идораларининг мавқеини ошириш борасидаги чоратадбирлар муҳим аҳамият касб этади. Айнан шундай чора-тадбирларнинг аниқ йўналиши маҳаллий

1-расм. Юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ставкасининг ўзгариш тенденцияси (%) да¹.

давлат ҳокимияти идораларининг даромад манбаини мустаҳкамлашга қаратилгандир.

Маҳаллий солиқлар ва йиғимлар жорий этилган пайтдан шу кунга қадар улар таркибидаги ўзгаришлар нафақат сон жиҳатдан, шунинг билан биргаликда, моҳият жиҳатдан ҳам кенг қўламли ўзгаришларга эришилди. Бугунги кунга келиб уларнинг янги турлари жорий этилди ва амалиётда самарали қўлланилиб келинмоқда.

Республикамиз солиқ тизимидаги мавжуд маҳаллий солиқлар ва йиғимларга хос бўлган умумий хусусиятларнинг айримлари сифатида қуйидагиларни қайд этиш мумкин:

- “маҳаллий солиқлар ва йиғимлар маҳаллий давлат ҳокимияти идоралари тасарруфида бўлган ҳудудлар эҳтиёжлари учун ишлатилади;
- уларнинг асосий қисми маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг бевосита ўзлари томонидан жорий этилади;
- уларни ҳуқуқий жиҳатдан тартибга солишда маҳаллий давлат ҳокимияти идораларига бир қадар ваколатлар берилган бўлсада, республика қонунчилиги билан ҳам ҳисоблашишни талаб этади ва бошқалар”².

Республикамизда маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг асосий даромад манбаи ҳисобланган маҳаллий солиқлар ва йиғимлар билан боғлиқ муаммолар марказида уларнинг маҳаллий бюджетлар харажатларини тўлиқ миқдорда молиялаштира олмаслигидадир.

¹ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010-2019-йиллардаги “Асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги тегишли йил учун қабул қилинган қарорлари ва Солиқ Кодексига асосан муаллиф томонидан тузилди.

² www.el.tfi.uz/images/Tadbirkorlik_va_biznes_asoslari_9d1f9.pdf.

Шунинг учун ҳам умумдавлат солиқларидан маҳаллий бюджетларга ажратмалар, яъни тартибга солинадиган солиқлардан тўлиқ ёки қисман ажратмалар белгилаш тизими амал қилади ва улардан келиб чиқиб маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг бу борадаги ваколатлари яна бир қадар оширилган бўлсада, бугунги кунда маҳаллий давлат ҳокимияти идораларининг солиқлар ва йиғимлар бўйича ваколатлари қонунчилик нуқтаи-назаридан унчалик юқори ҳисобланмасада, амалда эса ўз ҳудудларида ундириладиган барча солиқлар ва йиғимларни назорат қилиш тизими амал қилади.

Солиқ кодексига мувофиқ, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқнинг солиқ тўловчилари бўлиб, солиқ солиш объекти ҳисобланувчи мол-мулкка эга бўлган Ўзбекистон Республикаси юридик шахслари ва Ўзбекистон Республикаси ҳудудида кўчмас мулкка эга бўлган Ўзбекистон Республикасининг норезидентлари бўлган юридик шахслардир.

Мунозара.

Ўзбекистон Республикасининг 2019-йил 19-декабрдаги “Ўзбекистон Республикасининг Солиқ кодексига ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” ЎРҚ-599-сонли қонуни билан тасдиқланган Янги Солиқ кодексига мувофиқ, 2020-йил 1-январдан юридик шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ставкаси 2 фоиз миқдориди белгиланди (1-расм).

1-расм маълумотларидан кўринадики, юридик шахсларнинг мол-мулкига солинадиган солиқ ставкаси ўзгариш тенденциясига эга бўлиб 2011-2013-йилларда 3,5 фоизини, 2014-2015-йилларда 4,0 фоиз, 2016-2018-йилларда 5,0 фоиз

1-жадвал. Жисмоний шахсларнинг 2020-2021 йиллардаги мол-мулкига солиқ таққослама ставкалари¹

№	Солиқ солинадиган объектларнинг номи	Солиқ ставкаси, мол- мулкнинг кадастр қийматига нисбатан %да	
		2020 йил	2021 йил
1	Уй-жойлар ва квартиралар, дала ҳовли иморатлари (бундан умумий майдони 200 кв.м дан ортиқ бўлганлари мустасно), кўп квартиралар уйларга узвий боғлиқ бўлган автомашина турар жойлари, шунингдек бошқа иморатлар, бинолар ва иншоотлар	0,2	0,23
2	Шаҳарларда жойлашган уй-жойлар ва квартиралар, умумий майдони:		
	200 кв.м дан ва 500 кв.м га қадар бўлганлари	0,25	0,3
	500 кв.м дан ортиқ бўлганлари	0,35	0,4
3	Бошқа аҳоли пунктларида жойлашган, умумий майдони 200 кв.м дан ортиқ бўлган уй-жойлар ва квартиралар, дала ҳовли иморатлари	0,25	0,3
4	Тадбиркорлик фаолияти учун ёхуд юридик шахсга ёки яқка тартибдаги тадбиркорга ижарага беришда фойдаланиладиган солиқ солиш объектлари, шунингдек тадбиркорлик фаолияти ва (ёки) даромад олиш учун мўлжалланган, яшаш учун мўлжалланмаган кўчмас мулк объектлари	2	2

миқдорида ҳисобланган бўлса, 2019-йилдан кўчмас мулкнинг ўртача йиллик қолдиқ қийматига нисбатан 2 фоиз миқдорида белгиланиб, 2018-йилдаги солиқ ставкасига нисбатан 3 фоизли пунктга пасайтирилди.

Таъкидлаш жоизки, қурилиши норматив муддатда тугалланмаган объектларга нисбатан солиқ ставкаси **4 фоиз** миқдорида белгиланади.

Бўш турган бинолар, фойдаланилмаётган ишлаб чиқариш майдонлари, яшаш учун мўлжалланмаган иншоотлар, шунингдек тугалланмаган қурилиш объектларига нисбатан қонун ҳужжатларида оширилган солиқ ставкаларини белгилаш йўли билан таъсир чоралари қўлланилиши мумкин, ҳамда Солиқ кодексининг 414-моддасида кўрсатилган солиқ имтиёзлари уларга татбиқ этилмайди.

2021-йил 1-январдан солиқ ставкаси қуйидагиларга нисбатан **0,4 фоиз** миқдорида белгиланди:

1) умумий фойдаланишдаги темир йўллар, магистрал қувурлар, алоқа ва электр узатиш линиялари, шунингдек мазкур объектларнинг ажралмас технологик қисми бўлган иншоотлар;

2) консервация қилиниши тўғрисида Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг қарори қабул қилинган кўчмас мулк ва тугалланмаган қурилиш объектлари.

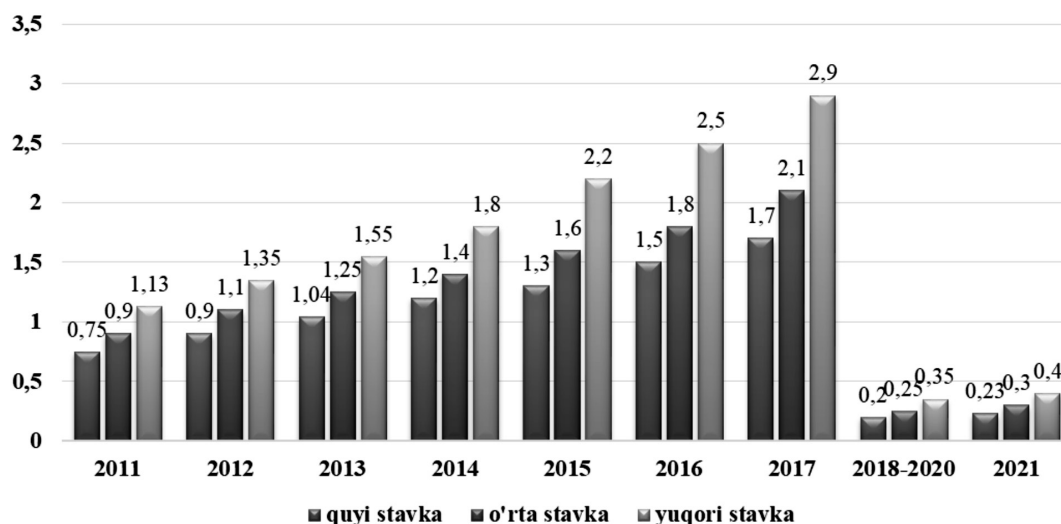
Солиқ кодексига мувофиқ, мулкда солиқ солиш объекти деб тан олинадиган мол-мулки бўлган жисмоний шахслар, шу жумладан чет эл фуқаролари, агар Ўзбекистон Республикасининг халқаро шартномаларида бошқача қоида назарда тутилмаган бўлса, шунингдек юридик шахс ташкил этган ҳолдаги ёки этмаган ҳолдаги деҳқон хўжаликлари жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк солиғининг солиқ тўловчилари деб эътироф этилади.

Жисмоний шахслар учун 2020-йилда амалда бўлган солиқ ставкалари 1,15 бараварига индексация қилинди. Ушбу, жисмоний шахслар учун солиққа тортиш объектларининг кўчмас мулк объектга бўлган ҳуқуқ давлат рўйхатидан ўтказувчи органи томонидан 2018-йилда белгиланган кадастр қиймати миқдори сақлаб қолиниши билан изоҳланади (1-жадвал).

Кўчмас мулкка бўлган ҳуқуқларни давлат рўйхатидан ўтказувчи орган томонидан белгиланадиган солиқ солиш объектларининг кадастр қиймати солиқ базаси ҳисобланади. Солиқни ҳисоблаб чиқариш мақсадида солиқ базаси **42**

¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

2-расм. Жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи ставкасини ўзгариш тенденцияси (%) да¹.

млн. сўмдан кам бўлиши мумкин эмас. Жисмоний шахсларнинг мол-мулкни баҳолаш бўйича ваколатли орган томонидан аниқланган солиқ солиш объектининг баҳоси мавжуд бўлмаган тақдирда, мол-мулкнинг шартли қиймати Тошкент ва Нукус шаҳарларида, шунингдек вилоят марказларида **210 млн. сўм** миқдориди, бошқа шаҳарларда ва қишлоқ жойларда эса **84 млн. сўм** солиқ базаси ҳисобланади. 2021 йилда жисмоний шахслар учун 2018 йилда белгиланган кадастр қиймати асосида ҳисобланган солиқ суммаси, 2020-йилда ҳисобланган солиқ суммасига нисбатан **30 фоиздан** кўп оширилиши мумкин эмаслиги белгиланган.

Таъкидлаш жоизки, солиқни ҳисоблашда 2010-йилга қадар мол-мулк солиғининг солиқ базаси инвентаризация қиймати ҳисобланган бўлса, 2011-йилдан бошлаб солиқ ставкаси мулкнинг кадастр қийматига нисбатан қўлланилиб ҳисоблаш амалиётига ўтилган. Бунинг натижасида, кўчмас мулкнинг қийматини бозор баҳосига яқинлаштириш мақсадида солиқ ставкаси босқичма-босқич индексация қилиниб келинмоқда (2-расм). Фикримизча, ушбу тадбирларни бундан кейин ҳам давом эттириш лозим ва кўчмас-мулк солиғига ўтиш лозим.

Солиқ кодексига кўра, мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш, фойдаланиш ёки ижара ҳуқуқлари асосида ер участкаларига эга бўлган юридик шахслар, шу жумладан Ўзбекистон Республикасининг

норезидентлари юридик шахслардан олинадиган ер солиғини тўловчилари ҳисобланади.

Шунингдек, мулк ҳуқуқи, эгалик қилиш ҳуқуқи, фойдаланиш ҳуқуқи ёки ижара ҳуқуқи асосида ер участкаларига эга бўлган жисмоний шахслар, шунингдек юридик шахс ташкил этган ва ташкил этмаган ҳолда тузилган деҳқон хўжаликлари жисмоний шахслар ер солиғини тўловчилардир.

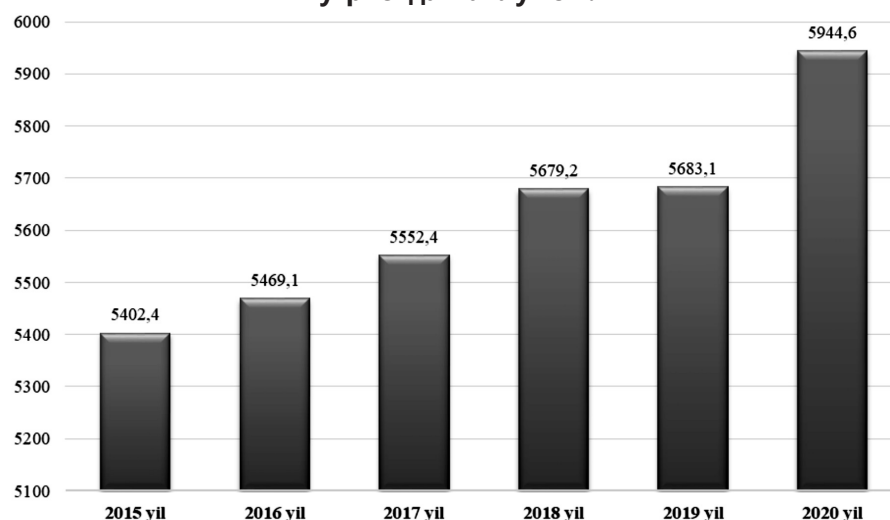
Энди жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк ва ер солиғи тўловчилари сонини йиллар давомида ўзгаришини таҳлил қиламиз.

3-расм маълумотларини таҳлил қилиб айтадиган бўлсак, 2015 йилда рўйхатга олинган жами мол-мулк ва ер солиғи тўловчи жисмоний шахслар сони 5402,4 минг кишини ташкил этган бўлса, 2020-йил ҳолатига 5944,6 минг кишини ташкил этган. Бу эса 2015-йилга нисбатан 542,2 минг кишига кўп ва ўтган йилнинг шу даврига нисбатан 2615 минг кишига кўп ёки 4,5 фоизга кўпайган.

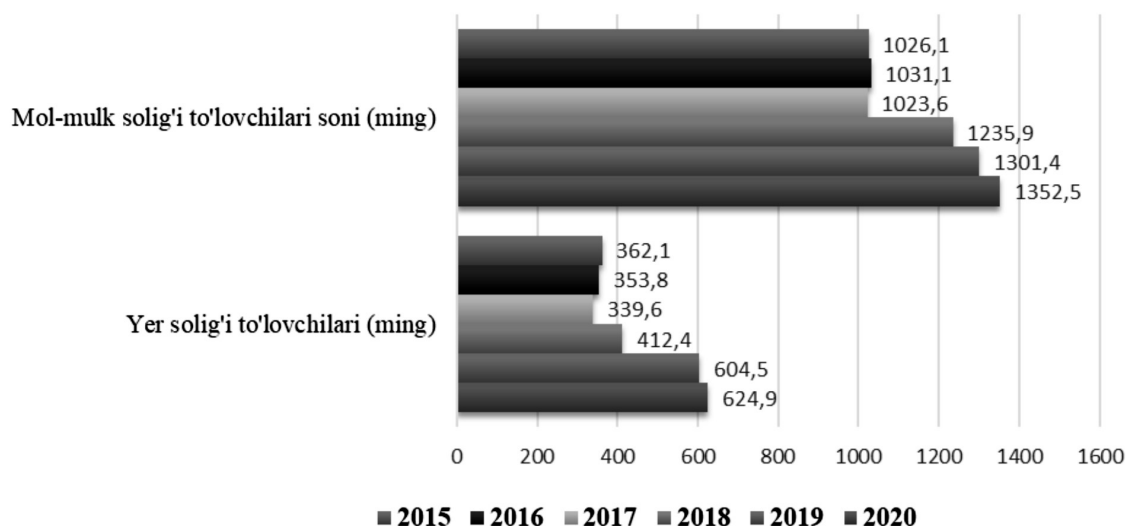
4-расм маълумотларини таҳлил қилиб айтадиган бўлсак, 2015-йилда рўйхатга олинган мол-мулк солиғи тўловчи жисмоний шахслар сони 1026,1 минг кишини ташкил этган бўлса, 2019-йилда 1301,4 минг кишини, 2020-йилда 1352,5 минг кишини ёки 2015-йилга 326,4 мингга кўпайган. Шунингдек, ер солиғи тўловчи жисмоний шахслар сони 2015-йилда 362,1 минг кишини ташкил этган бўлса, 2019 йилда 604,5 минг кишини, 2020-йилда 624,9 минг кишини ёки 2015 йилга нисбатан 262,8 мингга кўпайган. Ушбу ҳолатни мамлакатимизда аҳоли сони кўпайиши натижасида солиқ тўловчиларнинг сони ҳам кўпайиши билан изоҳлашимиз мумкин. Бундан ташқари мамлака-

¹ Ўзбекистон Республикаси Молия вазирлиги ва Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тузилди.

3-расм. Республикада жисмоний шахсларнинг мол-мулк ва ер солиғини тўловчилар тўғрисида маълумот¹.

4-расм. Жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк ва ер солиғи тўловчилари сонини ўзгариш динамикаси (минг)².

тимизда охириги уч йилда фуқароларга кўп қаватли уйларнинг қурилиши ва томорқа учун ер ажратилаётганлиги ҳам солиқ тўловчилар сонининг ўзгаришига таъсир этган. Бу албатта солиқ базасини кенгайтишига олиб келган.

Эндиликдаги вазифамиз жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк ва ер солиғи тушумларини йиллар давомида ўзгаришини таҳлил қиламиз.

5-расм маълумотларидан кўринадик, жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи бўйича тушум 2015 йилда 278,8 млрд.сўмни таш-

кил этган бўлса, 2019 йилга келиб 708,3 млрд.сўм ёки 2015 йилга нисбатан уч баробар 429,5 млрд.сўмга кўпайган. Шунингдек, жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғи тушумлари 2015 йилда 267,1 млрд. сўмни ташкил этган бўлса, 2019 йилга келиб 663,2 млрд.сўм ёки 2015 йилга нисбатан 2,5 баробарга ёки 396,1 млрд.сўмга кўпайган.

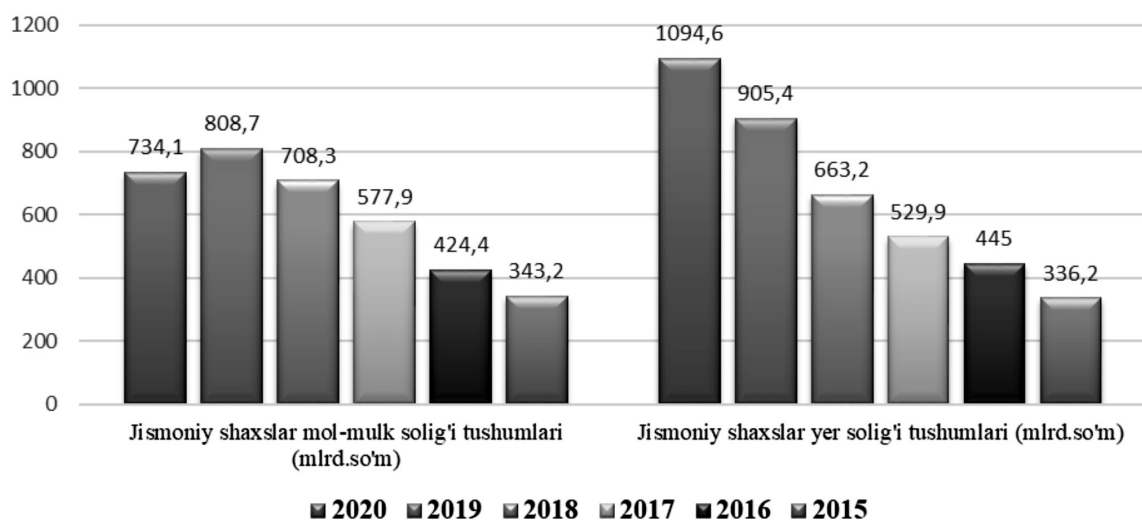
Ер солиғи ставкалари 2019-йилда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018-йил 26-декабрдаги "Ўзбекистон Республикасининг 2019 йилги асосий макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва Давлат бюджети параметрлари ҳамда 2020-2021 йилларга бюджет мўлжаллари тўғрисида"ги ПҚ-4086-сон қарорининг 16-иловасига мувофиқ тасдиқланиб, 2018-йилдаги солиқ ставкаларига

ИҚТИСОД ВА МОЛИЯ / ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ 2023, 3 (162)

¹ Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитасининг ҳисобот маълумотлари асосида тайёрланди.

² Давлат солиқ қўмитасининг ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

5-расм. Жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк ва ер солиғи тушумларини ўзгариш динамикаси (млрд. сўм)¹.

2-жадвал. Ўзбекистонда солиқ тушумлари таркибида мол-мулк ва ер солиғини салмоғи (%) да²

№	Солиқ турлари	Йиллар (%)да							
		2010	2013	2015	2016	2017	2018	2019	2020
1	Жами солиқ тушумлари. Шундан:	100	100	100	100	100	100	100	100
1.1	мол-мулк солиғи	2,7	3,3	4,6	4,6	4,5	3,5	1,8	1,8
1.2	ер солиғи	2,3	2,6	2,6	2,2	2,5	2,0	1,8	1,9
2	Жами ресурс солиқлар. Шундан:	100	100	100	100	100	100	100	100
2.1	мол-мулк солиғи	17,9	22,1	29,9	32,3	32,8	22,2	10,9	11,4
2.2	ер солиғи	15,4	17,2	16,2	15,0	18,2	13,0	10,8	11,9

нисбатан 1,2 баробарга индексация қилинган бўлса, 2020-йилда ҳам ва 2021-йилда ҳам ўртача 1,15 баробарга индексация қилинди.

Маълумки, давлат бюджет даромадлари умум-давлат ва маҳаллий солиқлардан ҳамда бошқа даромадлардан ташкил топган. Маҳаллий бюджет даромадлари базасини Республикамизда солиқ тушумлари таркибида мол- мулк ва ер солиғини салмоғи қандай эканлиги 2-жадвал маълумотларида таҳлил қилинди

2-жадвалдаги маълумотларидан кўринадики, 2010-йилда жами солиқ тушумлари таркибида мол-мулк солиғи 2,7 фоизни ташкил этган бўлса, 2018-йилда 3,5 фоизни ва 2019-2020-йилларда 1,8 фоизни ёки 1,7 фоиз пунктига камайган. Бунинг асосий сабаби, солиқ сиёсати концепциясига кўра

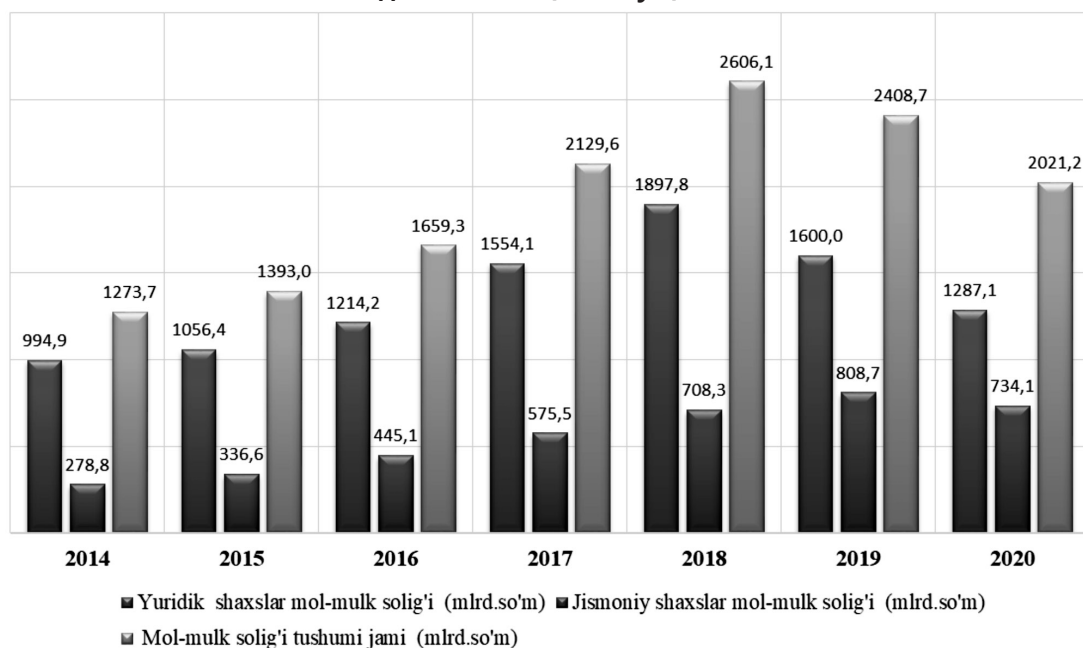
2019-йилдан мол-мулк солиғи тўловчиларининг ўзгариши ҳамда номоддий активларни солиқ базасидан чиқариб ташланиши билан изоҳлашимиз мумкин. Шунингдек, 2010-йилда жами солиқ тушумлари таркибида ер солиғи 2,3 фоизни ташкил этган бўлса, 2018-йилда 2,0 фоизни ва 2019-2020-йилларда йилда 1,8 фоизни ташкил этган. Мол-мулк солиғи жами ресурс солиқлари таркибида 2010-йилда 17,9 фоизни ташкил этган бўлса, 2018-йилда 22,2 фоизни, 2019-йилда 10,9 фоизни ва 2020-йилда 11,4 фоизни ёки 2017-йилга нисбатан деярли икки баробарга камайган. Ер солиғи жами ресурс солиқлари таркибида 2010-йилда 15,4 фоизни ташкил этган бўлса, 2018-йилда 13,0 фоизни, 2019-йилда 10,8 фоизни ва 2020-йилда 11,9 фоизни ташкил этган. Ушбу ҳолатни солиқ ставкасини пасайтирилиши ва солиқ базасини ўзгартирилиши билан изоҳлашимиз мумкин.

Юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк солиғини жами мол-мулк солиғи тар-

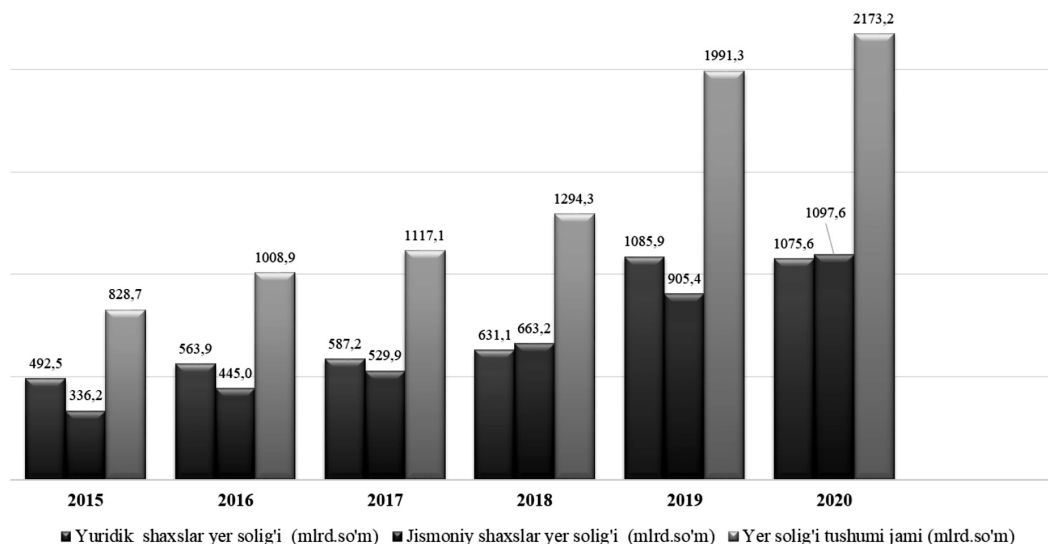
¹ Давлат солиқ қўмитасининг ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

² <http://www.soliq.uz> – Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси маълумотлари асосида тузулди.

6-расм. Юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган мол-мулк солиғи тушумларини ўзгариш динамикаси (млн. сўм)¹.

7-расм. Юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғи тушумларини ўзгариш динамикаси (млн. сўм)².

кибидаги тушумлари таҳлил қилинганда, охириги уч йилда қуйидаги ўзгариш тенденциясига эга-дир (6-расм).

6-расм маълумотлари таҳлили кўрсатишича, 2014-йилда жами 1273,7 млрд.сўм жами мол-мулк солиғи тушумлари ташкил этган бўлса, шун-

дан 994,9 млрд.сўм юридик шахслар ҳиссасига ва 278,8 млрд. сўм жисмоний шахслар ҳиссасига тўғри келган. Улуш жиҳатидан кўрадиган бўлсак, 78,2 фоизи юридик шахслар ва 21,8 фоизи жисмоний шахслар улушини ташкил этмоқда. 2019-йилга келиб ушбу кўрсаткичлар икки баробарга кўпайган бўлиб, жами 2408,7 млрд.сўм жами мол-мулк солиғи тушумлари ташкил этиб, шундан 1600,0 млрд.сўм ёки 66,5 фоизи юридик шах-

ИҚТИСОД ВА МОЛИЯ / ЭКОНОМИКА И ФИНАНСЫ 2023, 3 (162)

¹ Давлат солиқ қўмитасининг ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

² Давлат солиқ қўмитасининг ҳисобот маълумотлари асосида муаллиф томонидан тайёрланди.

слар ҳиссасига ва 708,3 млрд. сўм ёки 33,5 фоизи жисмоний шахслар ҳиссасига тўғри келган.

Юридик ва жисмоний шахслардан олинадиган ер солиғини жами ер солиғи таркибидаги тушумлари таҳлил қилинганда, охириги уч йилда ўзгариш тенденциясига эгадир (7-расм).

7-расм маълумотлари таҳлили кўрсатишича, 2015-йилда жами 828,7 млрд. сўм жами ер солиғи тушумлари ташкил этган бўлса, шундан 492,5 млрд.сўм юридик шахслар ҳиссасига ва 336,2 млрд. сўм жисмоний шахслар ҳиссасига тўғри келган. Улуш жиҳатидан кўрадиган бўлсак, 59,5 фоизи юридик шахслар ва 40,5 фоизи жисмоний шахслар улушини ташкил этмоқда 2020-йилга келиб ушбу кўрсаткичлар деярли икки ярим баробарга кўпайган бўлиб, жами 2173,2 млрд.сўм ер солиғи тушумлари ташкил этиб, шундан 1075,6 млрд.

сўм ёки 49,4 фоизи юридик шахслар ҳиссасига ва 1097,6 млрд. сўм ёки 50,6 фоизи жисмоний шахслар ҳиссасига тўғри келган. Ушбу ҳолатни ер солиғи ставкасининг индексация қилиниши ва солиқ тўловчиларнинг ўзгариши билан изоҳлаш мумкин.

Хулоса.

Маҳаллий бюджет даромадлари базасини ошириш мақсадида, мол- мулк ва ер солиғи объектларини ҳисобга олишда Давлат солиқ хизмати органлари ҳисоботи ва Кадастр агентлигининг маълумотлари базасидаги номувофиқликни бартараф этиш, ер майдони ва объектнинг кадастр қиймати ўртасида тафовут ва фарқларни қисқартириш ҳамда ушбу ташкилотлар маълумотлар базасини интеграция қилиш лозим.

Адабиётлар:

1. Смит А. Исследования о природе и причинах богатства народов. Пер.с англ. - М.: 1962. - 408 с.;
2. Рикардо Д. Начало политической экономики и налогового обложения. Сочинения, том I. - М.: Государственное издательство политической литературы, 1955.-360 с.;
3. Александров И.М. Налоги и налогообложение. Учебник.- 7-е. изд., перераб. и доп. - Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», - М.: 2007. - 314 с.;
4. Пансков В.Г, Князев В.Г. Налоги и налогообложение: Учебник для вузов.- М.: МЦФЭР, 2003.- 336 с.; 165.;
5. Паскачев А.Б. Анализ и планирование налоговых поступлений: теория и тактика. - М.: Изд. Экономико-правовой литературы, 2004. - 232 с.;
6. Майбуrow И.М. Налоги и налогообложение. Учебник.- М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2007.- 655 с.;
7. Миляков Н.В. Налоги и налогообложение. Учебник. - М.: Инфра-М, 2007. - 507 с.; 155.;
8. Брызгалин А.В. Правовое регулирование порядка установления и взимания местных налогов и сборов//Финансы. - 1996. - № 1. - С. 30.с.
9. Abduraxmanov O.Q. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar tizimi va uni takomillashtirish masalalari. i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. - T.: DJQA;
10. Alimardonov M. Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishga soliq tizimining ta'siri. Monografiya. - T.: TMI, 2003.- 233 b.;
11. Vahobov A., Jo'raev A. Soliqlar va soliqqa tortish. Darslik. - T.: Sharq, 2009.- 448 b.;
12. Vahobov A.V., Malikov T.S. Moliya: Darslik.TMI. - T.: Noshir, 2011. - 712 b.
13. Gadoyev E., Qo'ziyeva N. Jismoniy shaxslarni soliqqa tortish. Darslik -T.: O'zbekiston, 2013. - 281 b.;
14. Gafurov U.V. Kichik biznesni davlat tomonidan tartibga solishning iqtisodiy mexanizmlarini takomillashtirish. i.f.d ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoreferati.-T., 2017. 72 b.;
15. Jo'rayev A.S. Davlat budjeti daromadlarini shakllantirishning dolzarb muammolari. i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. - T.: DJQA, 2005. - 38 b.;
16. Malikov T., Haydarov N. "Moliya: umumdavlat moliyasi" o'quv qo'llanma Toshkent, "Iqtisod-moliya", 2009. - 556 b.;
17. Mehmonov S.U va boshq. Budjet tizimi. Darslik. - T.: "Iqtisod-moliya", 2018. - 544 b.

18. Toshmatov Sh.A. Korxonalar iqtisodiy faolligini oshirishda soliqlar rolini kuchaytirish muammolari. i.f.d. ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati.- T.: 2008. -38 b.
19. Qurbonov Z.N. Soliq hisobi va auditining metodologik muammolari. Monografiya. – T.: Fan va texnologiya, 2003.- 156 b.
20. Toshmurodova B.E. Iqtisodiy taraqqiyotga erishishda soliqlardan samarali foydalanish: i.f.d ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoreferati. – T.: 2007. – 32 b.
21. Niyazmetov I.M. Soliqqa tortish mexanizmlarini takomillashtirish orqali soliq tizimi barqarorligini ta'minlash. Iqt. fan. dok. ... diss. avtoref.–T.: 2019. – 72 b.
22. Mamanazarov A. Mahalliy budjetlarni barqarorlashtirishda soliqlarning rolini oshirish masalalari: i.f.n. ... diss. avtoreferati. Toshkent, BMA, 2002. – 21 b.
23. Islamkulov A.K. Budjetlararo mutanosiblikni ta'minlashda soliqlar tizimini takomillashtirish.. I.f.d (DSc) ilmiy darajasini olish uchun tayyorlangan diss. Avtoreferati 2019-yil 72 b.
24. Suvanov A. Mahalliy budjetlar ijrosi samaradorligini oshirish yo'nalishlari: i.f.n. ...diss. avtoreferati. Toshkent, BMA, 2005. – 18 b.
25. Qobulov H.A. Hududiy iqtisodiyet va mahalliy budjetlar imkoniyatlarini oshirish yo'nalishlari. I.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dis. avtoreferati. - Toshkent: BMA, 2006. - 21 b.
26. www.el.tfi.uz/images/Tadbirkorlik_va_biznes_asoslari_9d1f9.pdf.
27. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2010-2019-йиллардаги “Асосий макроиқтисодий кўрсаткичлар прогнози ва давлат бюджети параметрлари тўғрисида”ги тегишли йил учун қабул қилинган қарорлари.
28. Ўзбекистон Республикаси Солиқ Кодекси.
29. <http://www.soliq.uz> – Ўзбекистон Республикаси Давлат солиқ қўмитаси.